

УДК 070:323.28

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДРОЗДІЛ ТЕРОРИЗМУ

В. Вакулич

*Інститут історії НАН України
вул. Грушевського, 4, 01001 Київ, Україна, e-mail: institute@history.org.ua*

In the article the main attention is paid to the analysis of terrorists' attempt to use mass media for the purpose of heightening the effect of their actions which is aimed most of all at influencing the "target audience" being the means of wide publicity.

Key words: international terrorism, information warfare, data message, audience, mass media, television channel.

Проблемам взаємозв'язку тероризму із засобами масової інформації присвячено численні дослідження, у яких, зокрема, доводиться, що назагал терористичні акти скоюються з метою впливу на свідомість людей за допомогою використання могутнього ресурсу ЗМІ. Щобільше: встановлюється певна залежність засобів масової комунікації від терористичних актів, зважаючи на високу зацікавленість споживача інформації саме фактами тероризму і, відповідно, питаннями боротьби спільноти з цим суспільним злом. Подається чимало переконливих свідчень того, як терористична тематика може позитивно впливати на рейтинги окремих періодичних видань, агентств чи окремо взятих журналістів.

З іншого боку, чимало дослідників цілком слушно зосереджують свою увагу на проблемі використання ЗМІ для ефективної боротьби з тероризмом як суспільно-політичним явищем, що відчутно дошкуляє процесові динамічного глобалізування планети. У цьому сенсі, звичайно, так само можна говорити про узалежненість успіху боротьби з тероризмом від стану і рівня співробітництва антитерористичних сил з різними засобами масової комунікації.

Зрештою, людству довелося визнати той факт, що процес нинішньої глобалізації світу супроводжується інформаційними війнами як локального, так і міжнародного характеру, які стають дедалі жорстокішими через те, що ведуться на передньому краї утвердження нової моделі розвитку світової цивілізації.

Тут напрошується певна аналогія в сенсі сприйняття і тлумачення Власне природи сучасних інформаційних війн і, з іншого боку, інтерпретації самого явища міжнародного тероризму. Як спільну ознаку можна зазначити те, що обидва ці явища є аж ніяк не характерною прикметою сьогодення: вони мають давню історію, тобто, найтісніше пов'язані з еволюцією цивілізаційного поступу. А нинішня динамічна актуалізація їх пізнання спричинена, вочевидь, передусім їхньою зростаючою роллю у перебігу процесів глобалізування світу.

Автор статті не ставить за мету висвітлити зазначений аспект цієї проблеми, по-перше, через те, що це потребує спеціального докладного дослідження, а, по-друге, для цього потрібен комплексний підхід, оскільки широта теми безпосередньо обумовлює необхідність розкриття цілої низки її підаспектів. Скажімо, йдеться про компаративний аналіз ступеню ефективності використання інформаційного ресурсу терористичними організаціями в певний історичний період (чи ситуативно) під час здійснення терористичних актів щодо об'єктів нападу. При цьому, зрозуміло, необхідно проаналізувати діяльність певних інформаційних засобів, котрі висвітлюють цю проблематику.

Так само цікаво було б зіставити існуючу практику використання ЗМІ антитерористичними структурами, зокрема, наприклад, визначити ефективність впливу засобів масової інформації не лише на формування політичної поведінки індивіда, а й на сам процес боротьби з тероризмом.

Принагідно варто зазначити: загалом ми не поділяємо тези про наявність інформаційної війни: адже це, радше, жорстка конкурентна боротьба на ідеологічному ґрунті, причому нерідко досить безкомпромісна. Таким чином, можна вважати, що активне використання ЗМІ з метою реалізації стратегічних намірів терористів є ваговою складовою зазначеної стратегії. Саме під таким кутом зору ми робимо спробу тлумачити проблему використання інформаційного чинника в терористичних цілях.

До речі, доцільно звернути увагу на таку істотну деталь: з приходом на високий державний пост у США Кондолізи Райс, саме поняття “тероризм” якось зникло з політичного лексикону західних (і не тільки) дослідників, натомість його місце заступив “міжнародний тероризм”, тобто, відбулося істотне зміщення сутнісних акцентів.

У сенсі розмаїтості аспектів дослідження проблеми використання (або точніше: рольової функції) інформаційного чинника у висвітленні тем тероризму і антитероризму не менш присутнім (і цікавим) видається й відомий біхевіористський підхід. Адже, здається, немає потреби доводити, наскільки істотно може впливати на об'єктивність оцінювання певного факту чи події саме особистість кореспондента.

У пропонованій статті ми зосереджуємо увагу на спробах використання засобів масової інформації ситуативно — як з метою пропагування терористичних дій, так і консолідування зусиль світової спільноти для протистояння цьому злу. “Сучасні” ЗМІ, як головний канал передачі інформації про подібні інциденти (акти терору. — В.В.), відіграють надто важливу роль у розрахунках терористів. Без інформаційного прикриття ЗМІ, що висвітлюють ту чи іншу подію, ефект від теракту буде невеликий, сягнувши лише безпосередніх жертв нападу, замість того, щоб справити вплив на ширшу “цільову аудиторію”, на яку спрямовані дії терористів. Лише поширивши терор і насильство на якомога більшу аудиторію, терористи мають можливість дістати максимально ефективний засіб для досягнення великих політичних змін” (3; 160). Американський аналітик Брайан Дженкінс, оцінюючи тероризм, порівнював його з театром, у якому старанно режисуються терористичні акти з метою привернення уваги преси та електронних ЗМІ.

Як практично сучасні засоби масової інформації реагують на терористичні акти, відомий дослідник проблеми тероризму Брюс Хоффман ілюструє на

прикладі захоплення рейсу № 847 американської авіакомпанії “Трансуорлд Ер Лайнз” ліванськими шиїтськими терористами в 1985 році. Літак, що виконував рейс з Риму до Каїра, захопили три терористи, які вимагали звільнення 776 шиїтських терористів з ізраїльських тюрем. Літак, на вимогу захопників, здійснював посадки в Бейруті, Алжирі і знову в Бейруті, під час яких були звільнені всі пасажери неамериканського походження. 39 американців 17 діб утримувались в заручниках у Бейруті.

За цей час було передано близько 500 новинних повідомлень трьома найбільшими американськими телекомпаніями (Ей-бі-сі, Ен-бі-сі та Сі-бі-ес). Пригоду інтенсивно висвітлювала група журналістів, продюсерів, режисерів та звукооператорів: дві третини вечірніх новинних програм присвячувались спеціальним репортажам з місця події. У гонитві за щоденними сенсаціями співробітники новинних агентств придумували різні “жалібні” сюжети (зокрема, інтерв'ю із заручниками, їхніми родичами і т. ін), що негативно позначалося на зусиллях уряду США позитивно вирішити проблему. В результаті в центрі уваги громадськості опинилися не учасники події, а, передусім, досвідчені ведучі програм Д. Разер та Е. Конвелл. Та найбільше виграли в цій ситуації терористи, адже їхня тактика виправдалася: під тиском громадськості адміністрація Р. Рейгана змусила Ізраїль звільнити 756 в'язнів-терористів; звільнено було в обмін і 39 заручників.

Б. Хоффман звертає увагу на те, що тероризм намагається привертати увагу до своїх дій ще в ранній період свого прояву: терористичні агресивні секти зілотів і асасинів чимало століть тому намагалися працювати на широку аудиторію з метою створення відповідного резонансу серед громадськості. Що ж до обстоювання засобами масової інформації позицій терористів, то тут, вважає Б. Хоффман, позначились два технологічні прориви в самих ЗМІ, “що були сталися століття тому і значно вплинули на способи передачі новинної інформації, а також зробили її доступною для величезної аудиторії. Своєю чергою, ці досягнення почали ефективно і нещадно експлуатуватися терористами” (3; 165). Йдеться про винайдення 1814 року друкарської машини, що дало можливість випустити першу друковану газету “Таймс” (США). Друга, за значущістю, революція у ЗМІ, причетна до розвитку тероризму, відбулася в 1968 році, коли офіційно зафіксовано факт появи міжнародного тероризму (мається на увазі захоплення палестинськими терористами літаків у Європі) і коли у США здійснено запуск першого телевізійного супутника. Останнє стало вирішальним кроком до завоювання Америкою лідируючого становища у донесенні інформаційного продукту до світової спільноти. Однак, як підкреслює Б. Хоффман, за іронією долі, якраз це й стало причиною того, що саме американська аудиторія виявилася найпривабливішою для дій терористів. І наведений вище факт з авіарейсом № 847 — красномовне свідчення цього.

Поява новітніх, мовленнєвих технологій справила глибокий вплив як на самий зміст новин, так і, зокрема, на поведінку терористів та урядів країн, причетних до терористичних подій. Можливість оперативно передавати сенсаційні повідомлення спричинила жорстку конкуренцію серед телевізійних каналів, оскільки це безпосередньо пов'язане з іміджем агентства та особою журналіста. Це враховують у своїх діях терористи, намагаючись заручитися підтримкою найвпливовіших ЗМІ. При цьому інтереси терористів і мовленнєвих компаній

збігаються: “створивши сенсацію, обидві сторони повинні підтримувати її життєздатність. Головне завдання терористів — витиснути до останньої краплі можливість в отриманні розголосу, відомості та впливу від кожної конкретної акції, в той час як турбота мовленнєвих корпорацій — набрати на цій акції якомога більшого рейтингу” (3; 168). Як підкреслюють дослідники Дж. З. Рубін та Н. Фрідленд, не так важко привернути увагу до певної події аудиторії, як спробувати підтримувати інтерес до цього протягом якогось часу. Трьом американським телекомпаніям (про що йшлося вище) вдалося вміло підтримувати такий інтерес глядачів до терористичного акту і його наслідків, що загалом цілком відповідало розрахункам терористів, яким у такий спосіб вдалося домогтися задоволення виставлених вимог щодо звільнення своїх людей.

Водночас, це свідчить, якою мірою уряди стають залежними від діяльності ЗМІ, що здатні рішуче впливати на прийняття політичних рішень. Дослідники вважають, що на часі дослідження проблеми взаємостосунків між терористами і засобами масової інформації. Ми думаємо, що цю проблему доцільно розглядати в дещо ширшому форматі: тероризм — ЗМІ — уряди — громадська думка, оскільки саме ці аспекти (втім, не лише вони) можуть бути головними для об'єктивного підходу до розгляду цього складного суспільного явища. Зокрема, насамперед тут слід брати до уваги корінні причини виникнення і розвитку тероризму і, особливо, концептуального сприйняття його як явища, іманентного процесам цивілізаційного розвитку. Поки що превалює лінійний підхід до сприйняття проблеми тероризму. Хоч обнадійливим є те, що з'являються дискусії у різних суспільно-політичних колах на теми “Чи ЗМІ є друзями терористів?”, чи, як зазначила екс-прем'єр-міністр Великобританії Маргарет Тетчер, лише “постачальниками кисню рекламі, котрої потребують терористи?”. Колишній прем'єр-міністр Ізраїлю Беньямін Натаньягу підкреслював, що разово висвітлені терористичні акти, як одиноке дерево, що впало в глухому лісі. Зазначене дало підстави Б. Хоффману для такого висновку: “Якщо терористів морити інформаційним голодом”, тобто не давати їхнім діям того розголосу, якого вони так прагнуть, то їхній шкідливий вплив і частота терактів будуть істотно знижені” (3; 174).

У 1989-99 роках відома американська корпорація РЕНД здійснила цікаве дослідження на предмет з'ясування ставлення громадськості як до тероризму взагалі, так і до самих терористів, а також міру впливу громадської думки на дії терористів. За допомогою аналізу середньостатистичних даних у країні (США) за п'ятирічний період (1982-86 рр.) дослідним шляхом було встановлено, що теракти постійно активно висвітлювали друковані органи та електронні ЗМІ. Поінформованість громадськості щодо кожного конкретного випадку була високою. Тема тероризму в означений, досить інтенсивний, період “розгулу” тероризму була основним джерелом новинної інформації і визнана більшістю респондентів найважливішою проблемою для країни. При цьому схвалення громадськістю дій терористів дорівнювало нулю. Водночас з'ясовано, що громадськість проявляє чималий інтерес щодо самих терористів та їхніх дій, зокрема спонукальних мотивів. До речі, високе зацікавлення акціями терористів проявили і глядачі новинних програм у Північній Ірландії. Тобто, це підтверджує, що тероризм, будучи сам по собі “новинами”, однаково проявляє себе як в національному, так і в міжнародному контексті.

Під час дослідження були виявлені й інші цікаві аспекти, що засвідчують про наявність ще багато в чому не розкритого взаємозв'язку між ЗМІ і терористичним рухом. Однак основний висновок зводиться до того, що, незважаючи на щільну критику засобів масової інформації за надмірне старання у висвітленні злочинних дій теругруповань, це, загалом, не сприяло позитивному ставленню громадськості як до самих терористів, так і їхніх ультимативних вимог.

Критика і звинувачення ЗМІ у підтримці та підживленні терористичних діянь пояснюється професійною потребою постійно заповнювати інформаційний вакуум по можливості сенсаційними повідомленнями. В умовах жорсткої конкуренції ЗМІ змушені адекватно реагувати на існуючий споживацький попит, а він безпосередньо залежить від ступеня оперативності та сенсаційності. Це позначається назагал на етиці професійної поведінки працівників преси і телебачення, отже, на якості їхньої продукції. Посилаючись на кризу, спричинену захопленням літака авіакомпанії “Трансуорлд Ер Лайнз”, дослідники вважають, що це стало переконливим свідченням того, як руйнівно впливає тероризм на стандарти сучасної журналістики.

Адміністрація президента Р. Рейгана, виступаючи проти настирливої і цілеспрямованої “буффонади, влаштованої ЗМІ”, змушена була поступитися претензіям терористів, підтриманих засобами масової інформації. Тим часом американська громадськість мала щодо цього свою думку. Про це свідчать спільні опитування Ей-бі-сі та редакції газети “Вашингтон пост”, здійснені після кризи із захопленням літака рейсу № 847: дві третини американців схвалювали старанне висвітлення події у ЗМІ. Аналогічне опитування, проведене Інститутом Геллапа, дало ще переконливіший результат — 89% на підтримку дій засобів масової інформації. Крім того, 71% опитаних визнали новинні агентства США досить професійними.

З урахуванням дедалі зростаючої загрози терористичного чинника, аналітики звертають увагу на потребу трансформування нинішнього інформаційного простору, зокрема, вважаючи, що в цих умовах демократична правова держава має бути інформаційно агресивною, щоб ефективно здійснювати свою державну політику на міжнародній арені. Варто зважати також на зростання ролі і значення інформаційної влади у внутрішньополітичному житті сучасної країни, на те, що діяльність ЗМІ набуває дедалі більше характеру політичного управління, тобто істотного впливу на соціально-політичні процеси, формування громадської думки (1).

Спостерігається тенденція до актуалізування в політичній науці проблеми інформаційного супроводу терористичних актів та ведення інформаційної війни у світовому інформаційному просторі як проти світової спільноти, так і проти тероризму (2). При цьому звертається увага на такі характерні ознаки сучасного супертероризму, як зростання кількості терористичних актів, цинічність і жорстокість їх скоєння, масштабність наслідків акцій, значна кількість жертв, спроби заволодіння зброєю масового знищення, використання інформаційних, екологічних та психологічних засобів впливу, професіоналізм і висока підготовка терористів, високотехнічна оснащеність терористичних угруповань, використання окремими державами терористів для розширення сфери геополітичного впливу, розмивання кордонів між внутрідержавним і міжнародним те-

роризмом, встановлення тісних зв'язків між терористичними організаціями і транснаціональною організованою злочинністю і т. д.

Зазначені (та інші) ознаки сучасного тероризму відповідно є і можуть бути предметом наукової уваги дослідників цього складного соціально-політичного явища, яке слід розглядати як певну складову цивілізаційного процесу, а сконсолідовану антитерористичну діяльність — відповідно як підсистему (підрозділ) вищих систем державної та міжнародної безпеки. Саме підхід, що ґрунтується на положеннях теорії синергетики, уможливорює застосування нелінійного концепту сприйняття цієї актуальної для долі спільноти проблеми.

1. *Афанасьев В.Г.* Социальная информация. — М.: Наука, 1994; *Валитов О.К.* Социально-философские проблемы свободы средств массовой информации (СМИ) в современных условиях. Автореф. дисс. д-ра филос. н. — Уфа, 2000; *Почепцов Г.Г.* Информационные войны. — М.: Рефл-Бук. К.: Ваклер, 2001.
2. *Костин А.В.* Информационная и военная политика. Монография. — М.: ВУ, 2002; *Информационная война XXI века: готова ли к ней Россия?//Власть*, 2000; *Панарин И.Н., Панарина Л.Г.* Информационная война и мир. — М.: РЛМА ПРЕСС, 2003.
3. *Хоффман Брюс.* Терроризм — взгляд изнутри. — М.: Ультра культура. — 2003.

INFORMATIONAL SUB-UNIT OF TERRORISM

Volodymyr Vakulych

Institute of History of National Academy of Science of Ukraine

01001 Kiev, Grushevs'ka street, 4

Tel. office: (044) 279-63-62

E-mail: institute@history.org.ua

In the article the main attention is paid to the analysis of terrorists' attempt to use mass media for the purpose of heightening the effect of their actions which is aimed most of all at influencing the "target audience" being the means of wide publicity.

Key words: international terrorism, information warfare, data message, audience, mass media, television channel.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2006